

^{4f} YETERSİZ GELİRLERİN SOSYAL YARDIMLA TAMAMLANMASI

(COMPLETION OF INCOMES WITH SOCIAL AID)

Prof. Dr. Hasan Fehim ÜÇİŞİK* **

ÖZ

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine göre, herkesin sağlığını ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine hakkı vardır. Anılan Bildirge, yeterli geliri olmayanlara yardım edilmesini, ücretlerin gerekirse sosyal yardımlarla tamamlanmasını öngörmektedir. Ülkemizde de bu konuda asgari ücret, asgari geçim indirim ve sosyal güvenlik düzenleme ve uygulamaları bulunmakta ve yine de yetersiz kalan gelirler takdire bağlı sosyal yardımla yükseltilmektedir. Bizce, bu ek yardımlar için mevzuatta, yerleşim yerlerindeki geçinme şartlarına, ailedeki kişi sayısına, kira ödenip ödenmediğine ve çocukların eğitim durumuna göre belirli ölçütler öngörülmelidir.

Anahtar Kelimeler: İnsanca yaşayış seviyesi, ücret, gelir, yetersiz gelir, sosyal yardım

ABSTRACT

According to the Universal Declaration of Human Rights everyone has the right to have a proper life standard. In our country, the assistance is provided by the Social Assistance and Solidarity Foundations; to those in need and those who have pension from social security institutions, whose income in the family is less than one third of minimum wage.

In our opinion, the lowest labor income should be enough to support an average-sized family as stipulated in the mentioned Declaration and social assistance should be provided in case of insufficient income.

Keywords: Humanly Life Standards, Payment, Income, Insufficient Income, Social Aid

***

I-Giriş

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Önsözüne göre, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde, söz ve inanma hürriyetlerine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçtır. Bu Önsöz, böylece, kişi güvenliği, ifade hürriyeti ve din ve vicdan hürriyeti ile birlikte sosyal güvenlik hakkının önemini vurgulamaktadır. Daha önce 1944 tarihli Filadelfiya Bildirgesinde de yoksulluğun, bulunduğu her yerde herkesin refahına yönelik bir tehlike olduğu belirtilmiştir.

---

^{4f} Eserin dergimize geliş tarihi: 27.01.2020. İlk hakem raporu tarihi: 18.06.2020. İkinci hakem raporu tarihi: 21.02.2021. Onaylanma tarihi: 21.02.2021.

* İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Hukuk Fakültesi İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

** Yazanın ORCID belirleyicisi: 0000 - 0003 - 4196 – 0473.

Esere Atf Şekli: Hasan Fehim Üçişik, "Yetersiz Gelirlerin Sosyal Yardımla Tamamlanması", YÜHFD, C.XVIII, 2021/2, s.667-676.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine göre, çalışan herkesin, kendisine ve ailesine insanlık haysiyetine uygun bir yaşayış sağlayan ve gerekirse sosyal koruma vasıtalarıyla da tamamlanan adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır (m.23/III)³. Her şahsın, kendisi ve ailesi için, yiyecek, giyim, konut, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere, sağlığını ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve toplumun bir üyesi olmak itibarıyla, işsizlik, hastalık, engellilik, dulluk, yaşlılık veya geçim imkânlarından iradesi dışında yoksunlukta sosyal güvenlik yardımına (m.25/I) hakkı vardır.

Bu yazımızda, ülkemizde her aile ve kişiye insan haysiyetiyle bağdaşan bir hayat seviyesi sağlamaya yönelik İş Hukuku, Vergi Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku düzenlemelerinden başlıcaları genel olarak belirtilip yetersiz gelirlerin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde öngörüldüğü üzere sosyal koruma vasıtalarıyla tamamlanmasına ilişkin hüküm ve uygulamalar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

II- 1982 Anayasasının İlgili Düzenlemeleri ve Doktrindeki Bazı Görüşler

1982 Anayasasına göre, Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, sosyal bir hukuk devletidir (m.2). Bu düzenlemenin gerekçesine göre, sosyal devlet, fertlerin insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddî ihtiyaçlarını karşılamalarını kendisine vazife edinen devlettir. Modern anayasa, asgari geçim şartlarından, tıbbî bakımdan, öğrenim imkânlarından ve hele barınacağı bir konuttan yoksun bir kişi gerçek anlamda hür olamayacağından fertlere sosyal bir takım haklar tanımak zorundadır. Devlet, iktisaden zayıf olan kişileri, bilhassa işleri bakımından başkalarına tabi olan işçi ve müstahdemleri, her türlü dar gelirli ve yoksul kişileri himaye edecektir⁴.

1982 Anayasasına göre, Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması (m.41), çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışanları ve işsizleri korumak (m.49/II), çalışanların yaptıkları işe uygun, adaletli bir ücret elde etmeleri ve sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır; asgari ücretin tespitinde ülkenin ekonomik durumu da gözönünde bulundurulur (m.44). Bu hükmün gerekçesi, kamu kesiminde çalışanlar ile özel kesimde çalışanlar arasında, ister işçi ister memur olsunlar, ücret, aylık, ikramiye ve sosyal yardım bakımından hakkaniyet ve denge sağlanmasının esas olduğu şeklindedir⁵. Asgari ücretle ilgili hüküm, Danışma Meclisinin kabul ettiği metinde, “asgari ücretin tespitinde, ülkenin iktisadi gücü, işkolları ve bölgenin sosyal ve iktisadi özellikleri dikkate alınır” şeklinde idi. Bu hükümle ilgili gerekçe şöyleydi: “Asgari ücret ülkenin ekonomik gücüne göre, iş bularların ve bölgelerin sosyal ve ekonomik özelliklerine göre tespit edilecektir. Bütün ülke için ve bütün işkolları için asgari ücret tespiti, önlenmez haksızlıklara sebep olur. Asgari ücretin her bir işkolunun ve her bir ilin kaldırabileceği miktar esas alınarak tespit edilmesi genelde işçilerin aleyhine işleyecek bir çözümdür.”⁶. Arma-

³ 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartına göre, tüm çalışanların, kendilerine ve ailelerine yeterli bir yaşam düzeyi sağlamak üzere, adil bir ücret alma hakkı vardır (Bölüm I, m.4). Bu hakkın kullanılması, toplu sözleşmeler, yasal ücret tespit usulleri veya ulusal koşullara uygun başka yollarla sağlanır (Bölüm II, m.4/II). 1996 tarihli Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, çalışanların adil ücret alma hakkı konusunda, “kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi” şeklindeki ölçütü, “kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi” şekline dönüştürmüştür (Bölüm I, m.4).

⁴ Bakınız: Üçışık, Sosyal Güvenlik Hukuku, s.46.

⁵ Bakınız: Üçışık, İnsan Hakları Sorunları ve Çözüm Önerileri, s.76; Üçışık, Anayasa Hukuku, s.555.

⁶ Bakınız: Üçışık, İnsan Hakları Sorunları ve Çözüm Önerileri, s.76; Üçışık, Anayasa Hukuku, s.555

ğan'a göre, iktisadi ve sosyal hayatta adil ve tam çalışma olmalı ve alınan ücret ve diğer imkânlar, insanlık haysiyetine uygun bir hayat seviyesi sağlamalıdır⁷.

1982 Anayasasına göre, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak Devletin temel amaç ve görevlerindedir (m.5). Gözler'e göre, özgürleştirmeye ilişkin bu hüküm, kişilere dava hakkı veren bir hüküm değildir; Devlete amaç gösteren bir program hüküm niteliğindedir⁸.

İba'ya göre, Anayasada yeralan haklardan, fiilen gerçekleşmesi Devletin mali imkânları ve ekonomik önceliklerine bağlı olduğu için Devlete karşı dava edilemeyen sosyal haklar program hak niteliğindedir⁹.

Özbudun'a göre, olumlu bir edim gerektiren sosyal hakların salt Anayasada yer almış olmaları, kişilere yargı yolu ile talep edilebilecek subjektif kamu hakları vermez; bu Anayasa hükümleri, yasama organına siyasi nitelikte direktifler veren veya yol gösteren program hükümleridir¹⁰.

Erdoğan'a göre, sosyal hakların normatif değeri olması isteniyorsa, genel formüllerle yetinmek yerine, her bir hakkın somut içeriğinin Anayasayla tanımlanıp belirlenmesi gerekir¹¹.

Karatepe'ye göre, ekonomik haklar, insanın yaşanması için gerekli olan beslenme, barınma, sağlık ve giyinme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik haklardır; diğer insan hakları, ekonomik haklara dayalı olarak kazanılan asgari ekonomik refahın sağlanması halinde gerçekleştirilebilir¹².

Gören'e göre, tüm Anayasa kuralları ve bu arada temel haklar, Devlet gücünü, içerdikleri haklara saygı gösterme ve tüm tedbirlerinde gözönünde tutma konusunda bağladığından (m.11), sosyal hakların program kuralları olduğu ve sadece yasama organına siyasi nitelikte direktifler verdiği görüşü kabul edilemez¹³; mali kaynakların yetersizliği gözönüne alındığında, yasamanın takdirinin, bu hakların gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceği konusunda değil, ne ölçüde ve nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda olacağı açıktır¹⁴.

1982 Anayasasına göre, Devlet, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır (m.57).

Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir; Devlet bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar (m.60). Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar; sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır; yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır (m.61).

Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir (m.65). Demir'e göre, bu hüküm, bir yandan sosyal ve ekonomik hakların ekonomik

⁷ Armağan, s.107.

⁸ Gözler, s.108.

⁹ İba, s.335.

¹⁰ Özbudun, s.154.

¹¹ Erdoğan, s.220.

¹² Karatepe, s.163.

¹³ Gören, s.157.

¹⁴ Gören, s.158.

istikrar bozulmadan ve Devletin kaynakları zorlanmadan gerçekleşmesini sağlamak, öte yandan kişiler lehine doğabileceği düşünülebilecek bir hakkın mahkemeler önünde talep edilmesini önlemek amacıyla konulmuştur ve ileriye dönük yorumlanmalı, sosyal adalet içinde hızlı bir kalkınma gerçekleşmeli, kalkınma gerçekleştiğinde sosyal adaletin gerçekleşme oranı artmalıdır¹⁵. Demir'e göre, aile sigortasını da kapsayan bir düzenleme yapılmalı, gelir ve yardımların düzeyi, Devletin mali imkânlarına bağlı olarak değişse de sosyal Devlet ilkesine uygun ve onurlu bir hayat sürmeye yetecek kadar olmalıdır¹⁶.

III- İş Mevzuatındaki İlgili Düzenlemeler ve Doktrindeki Bazı Görüşler

4857 sayılı İş Kanununa göre, işçilerin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesi için ücretlerin asgari sınırları, Asgari Ücret Tespit Komisyonu aracılığıyla en geç iki yılda bir belirlenir (m.39/I). Komisyonun toplanma ve çalışma şekli ve asgari ücret tespiti sırasında uygulanacak esaslar yönetmelikte belirtilir (m.39/III).

01.08.2004 tarihli Asgari Ücret Yönetmeliği asgari ücreti, işçilere normal bir çalışma günü karşılığı ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret şeklinde tanımlamaktadır (m.4/d). Anılan Yönetmeliğine göre, Asgari Ücret Tespit Komisyonu, asgari ücreti bütün işkollarını kapsayacak şekilde belirler (m.6). Asgari ücretin belirlenmesinde, ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durum, ücretliler geçinme indeksleri, bu indeksler yoksa geçinme indeksleri, fiilen ödenmekte olan ücretlerin genel durumu ve geçim şartları gözönünde bulundurulur (m.7).

Ulucan'a göre, ücretin, iş sözleşmesi taraflarınca serbestçe belirlenmesi esası kabul edilmekle birlikte, işçileri koruma amacıyla gene de en az ücretin taraflar dışında belirlenmesi öngörülmüştür¹⁷.

Ulucan'a göre, 1972 tarihli Asgari Ücret Yönetmeliğine göre, asgari ücret, işçilere normal bir çalışma günü karşılığı olarak ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek düzeyde olmalıydı (m.1). Bu ilkelere hiçbir zaman uyulmadığı için yürürlükteki 01.08.2004 tarihli Yönetmelikte daha gerçekçi davranılmış ve ücretin belirlenmesinde, ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumun, ücretliler geçinme indekslerinin, bu indeksler yoksa geçinme indekslerinin, fiilen ödenmekte olan ücretlerin genel durumunun ve geçinme şartlarının gözönünde bulundurulması ilkesi benimsenmiştir¹⁸.

Demircioğlu/Centel'e göre, asgari ücret tespitine yolaçan en önemli etkenler, işverenlerin işçileri asgari ücretten düşük bir ücretle çalıştırmalarını önlemek ve işçiye ailesiyle birlikte asgari bir yaşam düzeyi sağlamak amacıdır; dolayısıyla asgari ücret, işçiye ailesiyle birlikte asgari bir yaşam düzeyi sağlamaya yeterli olan ve işverenin bundan daha düşük miktarda bir ücret ödeyemeyeceği ücret şeklinde tanımlanmalıdır¹⁹. Asgari ücret, işçinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli olmalıdır; buradaki zorunlu ihtiyaçlar insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyiyle özdeşdir. Asgari ücret sadece işçinin değil, onunla birlikte ailesinin de ihtiyaçlarının karşılığı olmalıdır. Ülkemizdeki işçi ailelerinin çoğunda, bakıma muhtaç yaşlılar ve küçük yaşta çocuklar bulunmakta ve çok sayıdaki işçinin ücreti, iktisaden faal olmayan bu nüfus tarafından paylaşılmaktadır; asgari ücretin tespitinde sadece

¹⁵ Demir, s.467.

¹⁶ Demir, s.464.

¹⁷ Eyrenci/Taşkent/Ulucan, s.152.

¹⁸ Eyrenci/Taşkent/Ulucan, s.153.

¹⁹ Demircioğlu/Centel, s.144.

işçinin zorunlu ihtiyaçlarının gözönünde bulundurulması ülke gerçeklerine ters düşer; ancak, ailenin kaç kişiden oluşacağı konusunun tartışmaya yolaçar nitelikte olduğu da gözden uzak tutulamaz²⁰.

Çelik/Caniklioğlu/Canbolat'a göre, Yönetmelikteki asgari ücret tanımına dayanılarak öne sürülen, asgari ücretin belirlenmesinde işçinin ailesinin değil, sadece kendisinin zorunlu ihtiyaçlarının gözönünde bulundurulacağı görüşü isabetsizdir. Çalışabilecek durumdaki aile bireylerinin dahi iş bulmada çektikleri güçlük ve ailelerin çoğunda bakıma muhtaç yaşlılarla küçük yaştaki çocukların varlığı karşısında, ücretini bunlarla paylaşmak ve bunlara destek olmak zorunda kalan çok sayıdaki işçinin yaşadığı ülkemizde asgari ücretin sadece işçinin kendi zorunlu ihtiyaçlarına göre belirlenmesi gerçeklerimize uygun düşmez²¹; asgari ücretin işçinin ekonomik ve sosyal durumunun düzenlenmesi için belirlenmesini öngören İş Kanunu hükmü (m.39) aile ihtiyaçlarının gözötenilmesi gerektiği şeklinde yorumlanmalı²²; ailenin kaç kişiden oluşacağı konusu tartışmalara yol açabilirse de aile tümüyle gözden uzak tutulmamalıdır²³.

1972 yılında ve sonraki yıllarda verilen Asgari Ücret Tespit Kararlarında işçinin kendisi için hesaplanan miktara eklemeler yapılmış, ancak, 1982 yılından itibaren verilen Asgari Ücret Tespit Kararlarında çocuğa ilişkin harcama tutarından söz edilmemiş ve hesaplamada sadece işçinin ihtiyacı göz önünde tutulmuştur²⁴.

IV-Vergi Hukukunda Asgari Geçim İndirimi

193 sayılı Gelir Vergisi Kanununa göre, asgarî geçim indirimi, ücretin elde edildiği takvim yılı başında geçerli olan asgarî ücretin yıllık brüt tutarına;

- mükellefin kendisi için % 50'si,
- çalışmayan ve herhangi bir geliri olmayan eşi için % 10'u,
- çocukların her biri için ayrı ayrı olmak üzere, ilk iki çocuk için % 7,5'i,
- üçüncü çocuk için % 10'u
- diğer çocuklar için % 5'i,

olmak üzere hesaplanan indirim oranlarının uygulanması sonucu bulunacak matrahın, gelir vergisi tarifesinin birinci gelir dilimine karşılık gelen % 15'lik oranla çarpımı suretiyle bulunan tutarın 12'ye bölünmesi sonucu her aya isabet eden tutardır; hesaplanan bu tutar ödenecek vergiden mahsup edilir (m.32/II).

V- Sosyal Güvenlik Mevzuatındaki İlgili Düzenlemeler

1- Sosyal Sigorta Yardımları

a) İşsizlik Sigortasından İşsizlik Ödeneği Verilmesi

4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununa göre, işsizlik sigortası, bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinde olmasına rağmen, herhangi bir kusuru olmaksızın işini kaybeden ve Türkiye İş Kurumuna başvurarak çalışmaya hazır olduğunu bildiren sigortalıların işsiz kalmaları nedeniyle uğradıkları gelir kaybını belli süre ve ölçüde karşılar (m.47/c ve e). Günlük işsizlik ödeneği, sigortalının son dört aylık kazancının yüzde

²⁰ Demircioğlu/Centel, s.145.

²¹ Çelik/Caniklioğlu/Canbolat, s.344 ve orada gösterilen yazarlar.

²² Çelik/Caniklioğlu/Canbolat, s.344 ve orada gösterilen yazarlar

²³ Çelik/Caniklioğlu/Canbolat, s.344.

²⁴ Çelik/Caniklioğlu/Canbolat, s.345.

kırkı kadardır; bu şekilde hesaplanan ödeneğin miktarı aylık brüt asgari ücretin yüzde seksenini geçemez (m.50/I). İşsizlik ödeneğinin süresi, son üç yıl içinde 600 gün prim ödemiş olanlar için 180 gün, 900 gün prim ödemiş olanlar için 240 gün ve 1080 gün prim ödemiş olanlar için 300 gündür (m.50/II).

Şakar'a göre, işsizlik oranı azaltılmadan kurulan işsizlik sigortası hem kapsam hem de yardımlar açısından, sürekli bir eşitsizlik ve huzursuzluk kaynağı olmakta ve işsizlik sorununun çözümüne de katkı sağlamamaktadır²⁵. İşsizlik sigortası, zaten yeterince yüksek olan sigorta prim oranlarının daha da artmasıyla işgücü maliyetini biraz daha yükseltmekte ve bunun bir sonucu olarak kayıtdışı işçi çalıştırma uygulaması yaygınlaşmaktadır²⁶.

b) İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sigortasından Gelir Bağlanması

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa göre, iş kazası veya meslek hastalığı nedeniyle meslekte kazanma gücü en az yüzde on oranında azalan sigortalılara sürekli işgöremezlik geliri bağlanır (m.19/I). Bu gelir, sürekli tam işgöremezlikte aylık kazancın yüzde yetmiş oranında, sürekli kısmi işgöremezlikte bunun işgöremezlik derecesi oranındaki tutarı kadardır (m.19/III). İş kazası veya meslek hastalığı sonucu başka birinin sürekli bakımına muhtaç duruma gelen sigortalının sürekli işgöremezlik geliri prime esas kazanç alt sınırının yüzde seksenbeşinden az olamaz (m.55/V). İş kazası veya meslek hastalığı dolayısıyla ölüm halinde, hak sahiplerine, sigortalının aylık kazancının yüzde yetmiş gelir olarak bağlanır (m.20/I).

c) Malullük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortalarından Aylık Bağlanması

5510 sayılı Kanuna göre, sigortalının çalışma gücünün en az yüzde altmışını, işçi ya da bağımsız çalışan sigortalının iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün yüzde altmışını, kamu görevlisi sigortalının meslekte kazanma gücünü vazifesini yapamayacak şekilde kaybetmesi halinde, kendilerine, belirli prim şartını yerine getirmiş olma ve çalışmama kaydıyla, yaşlılık aylığı hükümlerine göre belirlenen miktarda malullük aylığı bağlanır (m.25/I, m.26/II, m.27/I); ancak, sigortalı, başka birinin sürekli bakımına muhtaç ise aylık bağlama oranı on puan artırılır (m.27/I). Malullük sigortasından bağlanacak aylıkların yıl içi artışlar uygulanmaksızın hesaplanacak tutarı, bir önceki yılın son ayındaki en düşük yaşlılık aylığından az olamaz (m.55/IV).

Yaşlılık Sigortasından, sigortalılara, yaş ve prim şartları gerçekleştiğinde yaşlılık aylığı bağlanır (m.28/I). Yaşlılık aylığı, ortalama aylık kazanç ile aylık bağlama oranının çarpımı kadardır (m.29/I). Aylık bağlama oranı, prim ödeme gün sayısının her 360 günü için yüzde ikidir; 360 günden eksik süreler orantılı olarak dikkate alınır; ancak aylık bağlama oranı yüzde doksanı geçemez (m.29/III).

Ölüm sigortasından, sigortalının hesaplanacak aylığının, dul eşine kural olarak yüzde ellisi, aylık bağlanmış çocuğu bulunmuyorsa, sigortalı olarak çalışmıyor veya kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış ise yüzde yetmişbeşi, kural olarak, çalışmayan ve kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık almayan çocuklarından 18 yaşını, orta öğrenimde 20 yaşını, yükseköğrenimde 25 yaşını doldurmayanlara, çalışma gücünü en az yüzde altmış kaybetmiş olanlara ve yaşları ne olursa olsun evli olmayan, evli olmakla beraber sonradan boşanan veya dul kalan kız çocuklarına kural olarak yüzde yirmibeş ve bazı hallerde yüzde elli oranında, ana ve babaya eş ve çocuklardan artan hisse varsa belli

²⁵ Şakar, s.296.

²⁶ Şakar, s.296 ve orada gösterilen kaynak.

şartlarla toplam yüzde yirmibeş, 65 yaşın üzerindeyse artan hisseye bakılmaksızın toplam yüzde yirmibeş oranında aylık bağlanır; ancak, hak sahibi çocuklardan 18 yaşını, ortaöğrenim görmesi halinde 20 yaşını, yükseköğrenim yapması halinde 25 yaşını doldurmamışların, bu Kanun m.4/I, a kapsamında sigortalı sayılmaları bunlara aylık bağlanmasına engel oluşturmaz. Hak sahiplerine bağlanacak aylıkların toplamı sigortaliya ait aylığı aşamaz; gerekirse orantılı indirim yapılır (m.34).

5510 sayılı Kanuna göre, sigortaliya bağlanacak aylık ve hak sahiplerine dağıtımda esas alınan miktar, talep veya ölüm yılının Ocak ayında sigortalıların ortalama aylık kazançlarının yüzde otuzbeşinden, sigortalının bakmakla yükümlü olduğu eş veya çocuğu varsa yüzde kırkıdan az olamaz. Hak sahibi kişilerin aylıkları, bu alt sınır ayılığının, hak sahibi bir kişi ise yüzde sekseninden, iki kişi ise yüzde doksandan az olamaz (m.55/III).

2- Sosyal Yardımlar

a) Muhtaç, Yaşlı ve Engellilere Aylık Bağlanması

aa) Muhtaç Yaşlılara Aylık Bağlanması

2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanuna göre, sosyal güvenlik kuruluşlarından gelir veya aylık almayan, uzun vadeli sigorta kollarına tabi olarak çalışmayan, nafaka bağlanmamış ve nafaka bağlanması mümkün olmayan, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu uyarınca harçlık ödenmeyen ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilen 65 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarına, muhtaçlık hali devam ettiği müddetçe 4.387 gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı tutarında aylık bağlanır; ancak, kendisine ve eşine ait her türlü gelirlerden kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı net asgari ücretin üçtebirinden fazla olanlar ile aynı tutardan fazla gelir sağlaması mümkün olan kişiler muhtaç olarak kabul edilemez ve kendilerine aylık bağlanamaz (m.1/I-II).

bb) Muhtaç Engellilere Aylık Bağlanması

2022 sayılı Kanuna göre, 65 yaşını doldurmamış olup başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde engelli oldukları sağlık kurulu raporuyla kanıtlanan, 18 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarından, sosyal güvenlik kuruluşlarından gelir veya aylık almayan, uzun vadeli sigorta kollarına tabi olarak çalışmayan, nafaka bağlanmamış ve nafaka bağlanması mümkün olmayan ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğuna karar verilenlere, muhtaçlık hali devam ettiği müddetçe 4.860 gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı tutarında aylık bağlanır (m.2/I, a); 65 yaşını doldurmamış olup sağlık kurulu raporu ile engelli oldukları kanıtlanan, 18 yaşını doldurmuş, talebine rağmen Türkiye İş Kurumu tarafından işe yerleştirilememiş olan Türk vatandaşlarından, sosyal güvenlik kuruluşlarından gelir veya aylık almayan, uzun vadeli sigorta kollarına tabi olarak çalışmayan, nafaka bağlanmamış ve nafaka bağlanması mümkün olmayan ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduklarına karar verilenlere, muhtaçlık hali devam ettiği müddetçe 3.240 gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı tutarında aylık bağlanır (m.2/I, b); ancak, her türlü gelirlerden hane içinde kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarı net asgari ücretin üçtebirinden fazla olanlar, aynı tutardan fazla gelir sağlaması mümkün olanlar ve 2828 sayılı Kanun uyarınca harçlık ödenenler muhtaç olarak kabul edilemez ve kendilerine aylık bağlanmaz (m.2/III).

cc) Muhtaç Durumda Bulunanlara, Şehit Yakınlarına ve Gazilere Maddi ve Aynı Yardım Yapılması

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun amacı, muhtaç durumda bulunan vatandaşlara ve Türkiye'ye kabul edilmiş kişilere yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane olmasını sağlamaktır (m.1). Anılan Kanun, muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan, bu kuruluşlardan aylık veya gelir almayan vatandaşları (m.2/I), sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmakla veya bu kuruluşlarca aylık veya gelir bağlanmış olmakla birlikte, hane içindeki kişi başına geliri asgari ücretin üçtebirinden az olan kişilerden muhtaç durumda bulunanları (m.2/III), her türlü acil durum ve afetten zarar görenleri ve şehit yakınları ile gazileri (m.2/IV) kapsamaktadır. İhtiyaç sahibi vatandaşlara nakdî ve aynı yardımda bulunmak üzere her il ve ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kurulmuştur (m.7/I).

VI-Değerlendirme ve Sonuç

1982 Anayasası, Türkiye Cumhuriyetinin insan haklarına saygılı, sosyal hukuk devleti olarak tanımlanmasına ve sosyal güvenlikle ilgili çok sayıda düzenleme yapmasına rağmen, her şahsa işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya iradesi dışında geçim imkânlarından yoksunlukta sosyal güvenlik yardımı sağlanmasını öngören İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden farklı olarak, her şahsın hangi hallerde sosyal güvenlik yardımlarından yararlanacağı konusunda açık bir hüküm içermemektedir. 1982 Anayasasında, anılan Bildirgeden farklı olarak, her şahsın, ailesiyle birlikte yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine hakkı olduğu şeklinde bir hüküm de bulunmamaktadır²⁷. 1982 Anayasası, yalnızca şehitlerin dul ve yetimleriyle malul ve gazilere toplumda kendilerine yaraşır hayat seviyesi sağlanmasını açıkça öngörmektedir. 1982 Anayasası, Bildirgenin çalışanlara ve ailelerine insanlık haysiyetine uygun bir yaşayış sağlayan ücret şeklindeki asgari ücret tanımını alıntılamadığından ve İş Kanunu ile Asgari Ücret Yönetmeliğinde Bildirgeye uygun düzenleme yapılmadığından, asgari ücret, aile gözönünde bulundurulmaksızın ve ülke geneli için tek miktar olarak belirlenmekte, özellikle büyük şehirlerde, emek geliriyle geçinmek durumundaki ailelerde bir kişi değil, birden fazla kişi, geçimlerini veya ailenin geçimi için gerekli katkıyı sağlamak üzere çalışmak zorunda kalmaktadır. Çalışan bir kişinin ailesindeki diğer fertlerin, istekli olmadıkları halde, sırf bir emek geliri İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine aykırı olarak aile geçindirecek düzeyde olmadığından dolayı çalışmak zorunda kalmakta, bu da ülkenin işsizlik sorununa ve ücretlerin düzeyine olumsuz etki yapmaktadır.

Bizce, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin Önsözünde temel hakların en öncelikli olanları arasında sayılan bu yoksulluktan kurtulmaya yönelik ücret ve sosyal güvenlik konusunda Anayasa hükümlerinin program hüküm niteliğinde olduğu ve Devletin mali gücünün yetersizliği ileri sürülemez; toplumun ve fertlerin refah ve mutluluğunu sağlamak Devletin temel amaçlarındandır.

Bize göre, gelir vergisi uygulanması halinde, asgari ücret, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine uygun olarak aile geçindirecek düzeyde belirlenmeli ve çalışanın ailesiyle birlikte insan şeref ve haysiyetiyle bağdaşır bir hayat sürmesini sağlayabilecek miktarı asgari geçim indirimi haddi sayılmalı; asgari ücret asgari geçim indirimi miktarını aştığı takdirde, aşan kısım için vergi ödenmelidir²⁸. Asgari ücretten vergi alınması halinde, tek kişi

²⁷ Üçışık, İnsan Hakları Sorunları ve Çözüm Önerileri, s.74; Üçışık, Anayasa Hukuku, s.547.

²⁸ Üçışık, Ekonomi Hukuku Sorunları ve Çözüm Önerileri, s.119.

yaşayanların asgari ücreti ile aile reislerinin asgari ücreti ve mahrumiyet bölgesinde çalışanlar ile herkesin iş bulmak istediği yörelerde çalışanların ücreti arasında, ele geçen bakımından, vergideki indirimler ve muafiyetler dolayısıyla farklılık olabilir²⁹.

Sosyal sigorta uygulamasında, kural olarak, sigortalının gelir düzeyi ve ödenmiş olan primler esas alınmakta, ailedeki kişi sayısı, yerleşim yerlerine göre geçim şartları ve sigortalının genel mali durumu gözönünde tutulmamakta, dolayısıyla sosyal güvenlik desteğine ihtiyacı olmayanlara da aylık ya da gelir bağlanmaktadır. Kız çocuklarına, yaş sınırı olmadığından çocuk sayılamayacak yaşlarında, ihtiyaç durumuna bakılmaksızın, uzun yıllar önce ölen ana ve babasının primleri dolayısıyla aylık veya gelir verilmektedir.

İşsizlik sigortası için hemen her hizmet ve üründe maliyet artışına yolaçan prim alınmakta, sonuçta işsizlerin bir kısmına ve belirli süre, sınırlı yardım sağlanmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yardımların sosyal sigorta çerçevesinde yapılmasına imkân tanıyan bir hüküm bulunmamakta, kişilere gerektiğinde, toplumun birer üyesi olmalarından dolayı yardım yapılması öngörülmektedir. Bizce, sosyal sigorta sistemi tercih edilmemelidir.

İş kazası ve meslek hastalığı sigortaları ile malullük, ölüm ve yaşlılık sigortalarında, bağlanacak gelir ve aylıklar için alt sınır öngörülmüştür. Ancak bu alt sınırdan da, asgari ücrette ve muhtaç yaşlı ve engellilere yardımda olduğu gibi, çeşitli yerleşim yerlerindeki geçim şartlarının farklılığı gözönünde tutulmamıştır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi veya bu kuruluşlardan aylık veya gelir bağlanmış kişilerden hane içindeki geliri asgari ücretin üçtebirinden az olanlara da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca yardım yapılmasını öngörmektedir. Böylece, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde belirtildiği üzere, ücretler sosyal yardımla tamamlanmaktadır. Anılan Vakıflar, gelir yetersizliğini gidermek üzere mali ve aynî yardımları takdire bağlı olarak yapmaktadır.

Bizce, ücreti tamamlayan veya Bildirgede öngörüldüğü üzere uygun hayat seviyesi sağlayan sosyal yardımlar, geçinme şartları birbirinden farklı olan her il ve ilçedeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca tamamen takdire bağlı olarak belirlenmemeli, her bir yerleşim yeri için, ailedeki fert sayısını, kira ödenip ödenmediğini, çocukların eğitim durumunu ve belirli büyüklükteki bir ailenin bir kişinin çalışmasıyla geçinmesini esas alan ve dönemsel olarak yenilenen ölçütler olmalıdır. Yerleşim yerlerinin geçim şartlarının tespiti, sağlık mevzuatında yollama yapılan sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması gözönünde tutulmalıdır. 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununa göre, tabip ve uzman tabiplerin Devlet hizmeti yükümlülüklerinin süresi, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan, İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamasında yer alan altıncı grup ilçe merkezlerine bağlı yerleşim yerlerinde 300 gün, beşinci grup ilçe merkezlerine bağlı yerler ile altıncı grup ilçe merkezlerinde 350 gün, dördüncü grup ilçe merkezlerine bağlı yerler ile beşinci grup ilçe merkezlerinde 400 gün, üçüncü grup ilçe merkezlerine bağlı yerler ile dördüncü grup ilçe merkezlerinde 450 gün, ikinci grup ilçe merkezlerine bağlı yerler ile üçüncü grup ilçe merkezlerinde 500 gün, birinci grup ilçe merkezlerine bağlı yerler ile ikinci grup ilçe merkezlerinde 550 gün ve birinci grup ilçe merkezlerinde 600 gündür (Ek m.3/1).

Bize göre, emek gelirlerinin en düşüğü, ortalama büyüklükteki aileleri, buldukları yörelerde, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde öngörüldüğü üzere, insan şeref ve haysiyetiyle bağdaşır şekilde geçindirecek düzeyde olmalı, sosyal geçim yardımlarına, yalnızca aile ortalamadan daha kalabalık olduğunda veya aile reisi engellilik gibi sebeplerle gelir sağla-

²⁹ Üçışık, Asgari Ücret Tespitinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri, s.93-94

yamadığında gerek duyulmalı ve bu hallerde yoksullara primsiz sistem çerçevesinde gelir tamamlayıcı yardım yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Armağan, Servet, Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul 2017.
- Çelik, Nuri / Caniklioğlu, Nurşen / Canbolat, Talat, İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 32.bası, İstanbul 2019.
- Demir, Fevzi, Anayasa Hukuku, 10.baskı, İzmir 2017.
- Demircioğlu, Murat / Centel, Tankut, İş Hukuku, Gözden Geçirilmiş 19.baskı, İstanbul 2016.
- Erdoğan, Mustafa, Anayasa Hukuku, 7.baskı, Ankara 2011.
- Eyrenci, Öner / Taşkent, Savaş / Ulucan, Devrim, Bireysel İş Hukuku, 9.baskı, İstanbul 2019.
- Gören, Zafer, Anayasa Hukuku, 3.baskı, Ankara 2018.
- İba, Şeref, Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), 3.baskı, Ankara 2017.
- Karatepe, Şükrü, Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2016.
- Özbudun, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, 16.baskı, Ankara 2016.
- Şakar, Müjdat, Sosyal Sigortalar Uygulaması, 11.baskı, İstanbul 2014.
- Üçışık, Hasan Fehim, Anayasa Hukuku, İstanbul 2019.
- Üçışık, H. Fehim, Asgari Ücret Tespitinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri, İstanbul 2010.
- Üçışık, H. Fehim, Ekonomi Hukuku Sorunları ve Çözüm Önerileri, İstanbul 2013.
- Üçışık, H. Fehim, İnsan Hakları Sorunları ve Çözüm Önerileri, İstanbul 2013.
- Üçışık, H. Fehim, Sosyal Güvenlik Hukuku, İstanbul 2015.